

ANOTACIONS A LES ANOTACIONS DE “MOVIMIENTOS DEL PENSAR” DE L'ANY 1937

El 1914 comença a construir una casa senzilla a Noruega sobre el llac Eids Vatnet.

El 1921 estrena la casa de Skjolden.

El 1936, a l'agost s'està a Skjolden.

El 1936, per Nadal és a Viena.

El 1937, el mes de Gener és a Cambridge.

El 27 de Gener està de viatge de Bergen a Skjolden.

Les anotacions comencen el 27 de Gener. Van de la [148] (27 de Gener) a la [242] (30 d'Abril)

El dia 1 de Maig va a Viena

El dia 2 de Juny va a Cambridge

(les Investigacions Filosòfiques PU -?- veuen la llum a Cambridge)

10 d'Agost se'n va a Londres

16 d'Agost torna a Skjolden

24 de Setembre última anotació feta a Skjolden, la [243]

15 de Desembre deixa Skjolden

En total, 7 mesos: Totes les anotacions son preses a Skjolden

(http://www.youtube.com/watch?v=TB-al_qUBoo)

Les anotacions al diari de 1937 no són apunts de poca densitat: la redacció és acurada i escollides les paraules; si algun paràgraf ens sembla lleuger, segurament el què haurem de fer és tornar-lo a llegir per entendre què amaga, què estava dient o què hi havia al darrera..

Si els apunts, que per la seva naturalesa són anotacions “prèvies”, provisionals, ja donen aquesta sensació d'exigència i “densitat”, com serà -nosaltres no ho podem dir perquè no l'he llegit- el material “definitiu” o donat a publicar ? (“Tractatus”, “Investigacions Filosòfiques”)

Si recordem el què escrivia set anys abans:

«tot o gairebé tot el què faig, també aquestes anotacions, estan tenyides de vanitat i el millor que puc fer és intentar, per dir-ho així, separar la vanitat, aïllar-la i, a malgrat d'ella fer el correcte, encara que sempre hi tregui el nas» (pag. 16)

i fem l'exercici de comparar amb la manera com escriu ara, dóna la sensació que, en bona mesura, ha aconseguit arraconar la vanitat: ha guanyat en sinceritat, sembla com si escrivís pensant menys en la possibilitat que allò que escrivia podés ser llegit un dia, com si ho hagués escrit menys “de cara a la galeria”.

148. 27 de gener de 1937. És de viatge cap a Skjolden. Diu:

«*la meva consciència em mostra a mi mateix com un home miserable; dèbil, és a dir, reticent a sofrir, covard [els subratllats són seus] (...) Darrera de tot hi ha el desamor (i l'arrogància)*»

i una mica més enllà afegeix:

«*No la Bíblia, tan sols la consciència pot ordenar-me de creure en la resurrecció, en el judici final, etc. Creure no tal com hom creu en quelcom provable, sinó en un altre sentit. I tan sols se'm pot retreure la meva manca de fe en la mesura en la que [150] la meva consciència m'ordena de creure -si és que una cosa així és possible- o se'm retreuen baixeses que d'una manera que ignoro no em deixen arribar a la fe. Em sembla que això significa que he de dir: Ara no en pots saber absolutament res d'una fe així, ha de ser un estat de l'esperit del que no en saps absolutament res i que no t'importa gens mentre la teva consciència no t'ho reveli;*

contràriament, ara has de seguir la teva consciència en allò que et digui. Per a tu no pot haver-hi discussions sobre fe doncs no saps (no coneixes) sobre què es discuteix. »

Ens sembla important la distinció “jo no puc creure si no és que la consciència m’ho demana”, “per tant, és necessari actuar d’acord amb la consciència -seguir el què la consciència em suggereix- per si, a partir de l’estat a que em condueixin els seus ‘dictats’ arribo a un altre nivell de comprensió que ara no és al meu abast.” Recorda un consell que ens donaven quan érem més juvenets: “tu ara tens dubtes de fe; demana perdó d’allò que et sembla que has fet malament i, per aquest camí rebràs la gràcia que et permetrà tornar a veure el què ara no pots veure”

«Però, no hi ha maneres diverses maneres d’interessar-se per la tinta i el paper? No m’interesso per la tinta i el paper quan llegeixo amb atenció una carta? Doncs és veritat que, sigui com sigui, al fer-ho miro amb atenció “trazos” de tinta. “Però si es tracta tan sols d’un mitjà per a un fi !” Sí, però d’un mitjà molt important per a un fi ! Bé, realment podem imaginar-nos altres disquisicions sobre tinta i paper que no ens interessarien absolutament de res, que semblarien totalment inessencials per a la nostra finalitat. Però allò que ens interessa ho mostrarà [152] el tipus de la nostra investigació. El nostre objecte sembla que és sublim i per això, hom creu, no hauria de tractar d’objectes trivials i en cert sentit inestables, sinó de l’imperible [“imperecedero”].»

Ens sembla entendre que fa un paral·lelisme entre dues relacions: De la mateixa manera com la tinta i el paper, que mirem amb tanta atenció quan llegim, ens porten al “què diuen” (primera relació), igualment, el “què diuen” ens pot portar al “què mostren” (segona relació). La primera relació és evident, la segona no ho és tant. Però la primera ens pot ajudar a fer-nos una idea del “salt” que hi ha en la segona: com les paraules poden evocar d’alguna manera “allò que no es pot expressar”.

Potser el què diu a la pàgina següent [153], és encara més explícit:

«Així se’ns indueix a parar atenció a la ‘representació’ de la paraula en lloc de a la paraula mateixa. Volem anar cap a quelcom més pur, més clar, cap a quelcom no-hipotètic»

¿Arriba a suggerir que la Bíblia (“que no és res més que un document”) podria portar en sí mateixa un “quelcom més, inexpressable”, una “virtut”? A la pàgina [158] diu:

«El nostre objecte és sublim, - com pot, doncs, tractar de signes parlats o escrits?»

Imaginar la baixada per la corda del vaixell [154], li suggereix el “salt” de la fe. Encara que fos equivocat, encara que l’objecte de la fe no existís, seria alliberador:

«Immediatament em va espantar la idea de fer-ho & vaig haver de dir-me a mi mateix que no sóc un home lliure sinó un esclau. Realment, hagués estat “imprudent” seguir aquest impuls; però ¿què vol dir això?! Vaig comprendre el què significa que la fe fa benaurat l’home, és a dir, l’allibera del respecte humà en tant que el col·loca immediatament sota el disseny de Déu. Per dir-ho d’alguna manera, la fe el fa dependre immediatament del Senyor» [154]

A la pàgina següent, afegeix:

«I això significa: tornar-se modest: no en unes quantes paraules dites ocasionalment, sinó en la vida»

Un remei a la pròpia “arrogància” de la què es queixa en la primera pàgina d’aquest any 1937..

«És una sortida, en aquest cas, llançar-se en braços de la gràcia?»

Contínuament dóna la impressió de moure’s entre dos impulsos, el de “llançar-se en braços de la gràcia”, i el de no perdre mai els límits de la lògica. En aquest paràgraf, s’apassiona dient que en les paraules, en els noms de les coses hi ha quelcom més que signes. Diu:

«Adam posa nom als animals»

I a sota mateix afegeix:

«Permet-te’m, Déu meu, ser pietós però no exaltat !» [159]

[per manca de temps, seguirem fent comentaris a les anotacions, però ara “enganxarem” el text en castellà, sense traduir]

En aquest punt, copiem una anotació que volem fer servir d’exemple de com Wittgenstein fa servir el llenguatge amb un estil literari atractiu:

«Siento como si mi intelecto estuviera en una situación de equilibrio muy lábil; como si un empujón relativamente pequeño pudiera llevarle a perder el control. Es como cuando uno se siente a veces cerca del llanto, siente que se acerca un llanto convulsivo. En tales ocasiones hay que intentar respirar muy tranquila, regular & profundamente hasta que la convulsión desaparezca. Conseguiré hacerlo así si Dios quiere.» [159]

El següent és un paràgraf curiós, en el que és fàcil entendre el què diu justament a l'inrevés del què vol dir:

«Al filosofar acuérdate a tiempo con qué satisfacción escuchan los niños (& [160] también la gente sencilla) que eso es el mayor puente, la torre más alta, la mayor velocidad ... etc. (Los niños preguntan: «¿Cuál es el número mayor?») Un impulso así no puede sino producir todo tipo de prejuicios filosóficos & por tanto de confusiones filosóficas.»

Convé, diu, no deixar-se portar per l'entusiasme. La gent senzilla i els nens, ve a dir, busquen el més "espatarrant" (el pont més gran, la torra més alta, etc.). Aquest impuls, portat a la filosofia, pot fer perdre el discurs raonat i ben fonamentat, la ponderació.

«Puedo rechazar la solución cristiana del problema de la vida (redención, resurrección, juicio final, cielo, infierno) pero con ello no se soluciona el problema de mi vida puesto que no soy bueno & no soy feliz. No estoy [161] redimido. Y cómo puedo saber, por tanto, lo que me rondaría por la cabeza como única imagen aceptable del orden universal si viviera de otro modo, de un modo completamente diferente. No puedo juzgarlo. Una vida diferente pone en primer plano imágenes completamente diferentes, hace necesarias imágenes completamente diferentes. Como la necesidad enseña a rezar. Esto no significa que por esa vida diferente uno cambie necesariamente sus opiniones. Pero si se vive de otro modo, entonces se habla de otro modo. Con una nueva vida se aprenden nuevos juegos de lenguaje.»

Wittgenstein va buscar la manera d'experimentar "la necessitat" que l'ensenyés a resar, i ho va fer deliberadament. Citem un text extret de la biografia de Monk (pag. 140 - 141):

«Una vegada, en primera línia [són paraules de Monk, parlant del temps de la Primera Guerra Mundial], va demanar que li fos assignat el destí més perillós, el lloc d'observació. Això li garantia ser el blanc del foc enemic. "M'han disparat", va anotar el 29 d'abril. "He pensat en Déu. Faci's la teva voluntat. Que Déu estigui amb mi". Creia que aquesta experiència l'acostaria a la il·luminació» El 4 de maig se li va dir que tenia de fer la guàrdia nocturna en el lloc d'observació. Com que els bombardejos a la nit eren més intensos, aquest era el lloc més perillós que se li podia donar. "Tan sols aleshores", va escriure, "va començar la guerra per a mi. I - potser- fins i tot la vida. Que Déu m'il·lumini. Sóc un cuc, però a través de Déu em converteixo en un home. Que Déu estigui amb mi. Amén."

En aquest text percebem on rau, al nostre entendre, una de les seves grandeses: la recerca "àrdua" de la veritat i el comportament "adequat", encara que sigui al preu d'exposar-se a les bales, o de deixar la universitat, o renunciant a la fortuna familiar, o.. Una altra grandesa, també al nostre entendre, va ser la de buscar, per un camí semblantment exigent, el de les seves "confessions", una vida "diferent". El text de la pàgina [161] segueix així:

«Piensa por ej. más en la muerte, - & sería extraño en verdad que no hubieras de conocer por ello nuevas representaciones, nuevos ámbitos del lenguaje.»

Desitja "pietat i devoció" a la seva escriptura:

«Vuelve a faltarle piedad & devoción a mi escritura» [162]

Però sense oblidar l'exigència lògica. L'exigència lògica, per exemple, de perdre la por de contrastar una idea genèrica amb els casos concrets:

«Cuando estés tentado de hacer enunciados generales metafísicos pregúntate (siempre): ¿En qué casos pienso propiamente? - ¿Qué caso, que representación me ronda la cabeza entonces? Esta pregunta opone cierta resistencia en nosotros porque nos parece poner en peligro el ideal: mientras que sólo la hacemos para ponerlo en el lugar que le corresponde.» [163]

Demana "tocar de peus a terra":

«La "concepción sublime" me obliga a rehuir el caso concreto, ya que lo que digo no se acomoda a él. Me muevo entonces en una región etérea, hablo de signos auténticos. de reglas que tiene que haber (aunque no pueda decir dónde & cómo), & entro "en terreno helado y resbaladizo"». [164] [aquí val la pena llegir l'anotació del final del llibre Movimientos del Pensar de Pre-Textos, a la pàgina 197, on explica el significat dels termes "terreno helado y resbaladizo"]

Sempre i per tot, allò de la honestedat:

«Déjame aferrarme a que no quiero engañarme a mí mismo. Es decir, en mí mismo sólo quiero reconocer siempre como exigencia una exigencia que yo considere como tal. Esto se aviene perfectamente con mi fe. Con mi fe tal como es. De ello se sigue que o bien cumpliré la exigencia o bien sufriré por no cumplirla, puesto que ni me la puedo reprochar ni puedo sufrir por no estar a su altura. Pero además: La exigencia es grande. Esto significa: sea lo que sea lo que pueda ser verdadero o falso en el Nuevo Testamento, de algo no se puede dudar: de que, para vivir correctamente, tendría que vivir de modo completamente diferente a como me gusta. De que la vida es mucho más seria de lo que parece en la superficie. La vida es de una seriedad terrible.»

I una contenció gran. Sembla que exageri el que considera els seus “defectes” i que atenuï les seves bondats:

«Lo máximo sin embargo que estoy dispuesto [168] a cumplir es: «Ser alegre en mi trabajo». Es decir: no immodesto. de buenos sentimientos, no directamente mentiroso, no impaciente en la desgracia. ¡No es que cumpla esas exigencias! pero puedo aspirar a ello. Pero lo que queda más alto no puedo, o no quiero, aspirar a ello, sólo puedo reconocerlo & rogar que la presión de ese reconocimiento no se vuelva demasiado horrible, es decir, que me deje vivir, que no ofusque mi espíritu.»

Per no “passar-se”, fa servir l’expressió “no immodest” en comptes d’un exagerat “modest”; i “no directament mentider” en comptes de “veraç” o “sincer”. Com si digués que mentides pot “no dir-ne” amb seguretat, tan sols quan parla amb tota consciència i mesurant les paraules.

L’ anotació acaba amb aquesta gran imatge:

«Para ello, por decirlo así, tiene que clarearse una luz a través del techo, del plafond bajo el que trabajo, sobre el que no quiero alzarme.»

Dos dies després escriu:

«Voletejo a l’entorn del Nou Testament tal com un insecte voleteja al voltant de la llum» [169]

La seva “informació” religiosa no és superficial. No hi ha que oblidar que la seva mare, a la que tant valora, era catòlica. El primer evangeli que llegeix amb assiduitat -quan la primera Guerra Mundial- és un compendi de Tolstoi de tots quatre evangelis. Després fa servir una traducció que no és una traducció qualsevol: la de Luter. Ha estat en contacte directe amb el què és el sentiment religiós cristià sincer: el seu altre llibre preferit quan la guerra, l’únic que s’enduu de casa (els evangelis els va comprar en una paradeta de llibres), és “els germans Karamazov” de Dostoievski, del que -com diu Monk en la seva biografia- en coneixia paràgrafs sencers de memòria. Particularment dels discursos del monjo Zòssima. En copiem aquí un retall per fer-nos una idea o -si de cas el vem llegir fa anys- refrescar la memòria:

«Germans, no temeu el pecat dels homes; estimeu l’home fins en el pecat, a imatge de l’amor diví, que està per damunt de l’amor de la terra. Estimeu tota la creació en el seu conjunt i en els seus elements, cada fulla, cada raig, els animals, les plantes. Estimant cada cosa, comprendreu el misteri diví que hi ha en totes elles. Havent-lo comprès una vegada, el coneixereu cada dia més. I acabareu estimant tot el món amb un amor universal. Estimeu els animals, perquè Déu els ha donat una besllum d’intel·ligència i una alegria pacífica. No la torbéssiu pas, no els turmenteu prenent-los aquella alegria, no us oposéssiu pas al pla de Déu. Home, no t’alcis per damunt dels animals; ells són sense pecat, mentre que tu, amb la teva grandesa, embrutes la terra amb la teva aparició i deixes darrera teu un rastre de podridura –gairebé cada un de nosaltres, ai–. Estimeu particularment els nens, perquè també ells són sense pecat, com els àngels; existeixen per commoure els nostres cors, per purificar-los, són per nosaltres com una indicació. Ai de qui ofengui un d’aquests petits ! És el Pare Antimi qui m’ha ensenyat a estimar-los; sense dir res, amb els copecs que ens donaven durant les nostres peregrinacions, ell comprava de vegades confits i pa de pessic per distribuir-los entre la canalleta; no podia passar vora un nen sense sentir-se commogut.

N’hi ha que es pregunten de vegades, sobretot en presència del pecat: “Cal acudir a la força o a l’amor humil?” No acudiu mai sinó a aquest sol amor, que amb ell podríeu sotmetre tot el món. La humilitat plena d’amor és una força temible, no n’hi ha cap com ella. Cada dia, cada instant, vigileu-vos, mantingueu una actitud digna.»

Fiodor Dostoievski *Germans Karamazov* (Llibre VI, Cap III)

Com devia ser la comprensió en una “maquinària” cerebral com la seva, aplicada amb tota la seva potència a aquests textos que ens són tan entranyables?

No vol “deixar-se anar” en la tendència a dir “allò que no es pot expressar”:

«Parece, pues, que podría utilizar aquí todas las expresiones que la religión utiliza de hecho en este caso.

Me invaden esas imágenes. Y sin embargo me da reparo utilizar esas [173] imágenes y expresiones. Ante todo, naturalmente, no se trata de símiles.

Porque lo que se puede decir mediante un símil, también se puede decir sin él.

Esas imágenes & expresiones tienen su vida más bien sólo en una esfera superior de la vida y únicamente en ella pueden utilizarse con justicia. Propiamente yo sólo podría hacer un gesto que significara algo así como «indecible», & no decir nada. - ¿O es que esa aversión absoluta a utilizar aquí palabras es una especie de huida? ¿Una huida de una realidad? No lo creo; pero no lo sé. ¡¡No dejes que me arredre ante ninguna conclusión, pero tampoco que me convierta necesariamente en supersticioso!! ¡No quiero pensar impuramente!»

De tota manera sembla conscient de la seva responsabilitat, que va més enllà dels temes de la lògica. Per a ell, la filosofia del llenguatge no és el final, sinó un camí per suggerir -per suggerir als altres- un accés legítim a la mística que els últims grans filòsofs potser havien deixat tancat:

«¡Dios, permíteme llegar a una relación contigo en la que pueda estar satisfecho con mi trabajo! [174] ¡Cree que Dios puede exigir todo de ti en cualquier momento! ¡Sé consciente realmente de eso! ¡Pide después que te conceda el regalo de la vida! Puesto que en cualquier momento puedes caer en la locura o volverte completamente infeliz si no haces algo que se te pide!

Una cosa es hablar a Dios & otra hablar de Dios a otros.

¡Conserva mi entendimiento puro y sin mancha!»

A partir del dia 8 de febrer, sembla que hi hagi en ell un punt d'inflexió i alternin estones de “sentiment religiós” amb estones, o dies, en els que tot plegat li sembli una bogeria:

«Déjame confesar esto: Tras un día difícil para mí me arrodillé esta noche en la cena & recé & dije de improviso arrodillado & mirando hacia las alturas: «No hay nadie aquí». Entonces sentí como si hubiera sido ilustrado respecto de algo importante.

Pero qué signifique eso propiamente, no lo sé todavía. Me encuentro aliviado. Lo que no quiere decir, por ejemplo, que antes estuviera en un error. Pues si se trataba de un error ¿qué me protege de volver a caer en él?! Aquí, por tanto, no puede hablarse de error ni de una superación del error. Y si a eso se lo llama enfermedad tampoco entonces puede hablarse [185] de una superación: pues la enfermedad puede volver a superarme en cualquier momento.»

En les anotacions d'aquests dies, creiem que quan parla de “error”, de “foscor” i de “bogeria”, hem d'entendre que s'està referint a “deixar-se atrapar per la irracionalitat de la fe:

«Debes vivir de modo que puedas hacer frente a la locura si llega. ¡Y no debes rehuir la locura! Es una suerte cuando ella no está ahí, pero no debes rehuirla, eso es lo que me parece que tengo que decirme. Porque ella es el juez más severo (el tribunal más severo) de si mi vida es justa o no; es terrible, pero no debes rehuirla a pesar de todo. Puesto que además no sabes cómo puedes escapar de ella; & mientras huyes de ella te comportas [186] indignamente.

Leo el N. T. & no entiendo muchas cosas esenciales, pero sí mucho. Hoy me encuentro mucho mejor que ayer. Ojalá dure.

Alguien podría decirme: “No debes implicarte tanto en el N. T., te puede volver loco todavía”. - Pero ¿por qué no “debo”. - a no ser que sintiera yo mismo que no debo? Si creo poder ver en alguna parte lo importante, la verdad - o poder encontrarla si entro allí, puedo también sentir que debo entrar, suceda lo que me suceda dentro & que no debo, por miedo, rehusar hacerlo. Quizá dentro parezca horrible y quiera uno inmediatamente volver a salir [187] corriendo; pero ¿no debo intentar mantenerme firme? En un caso así me gustaría que alguien me diera en las espaldas & me dijera: “¡No temas! porque eso está bien”.

¿Cómo es que los salmos (los salmos penitenciales) que hoy he leído sean un alimento para mí & no precisamente el N. T. hasta ahora? ¿Sucede que es demasiado serio para mí?» [aquest “serio”, no s'hauria de traduir, potser, per “severo”?]

Més endavant, uns trossets aclaridors:

«(La auténtica fe cristiana -no la fe- no la entiendo todavía en absoluto.)»

Aquí hi ha una línia que al manuscrit original ha estat tatxada. Deia:

«No me dejes huir de esa “locura”»

I després:

«Pero buscarla sería temeridad.»

L'impuls religiós enfront de l'adversitat i el patiment, no justifica per ell mateix la veracitat de la creença religiosa:

«Quien tiene que cruzarse de manos & implorar, cómo podría decirse de él que está en un error, o en una ilusión.»

Després de llegir amb atenció tot el què Wittgenstein escriu a la cabana de Skjolden el 1937, creiem que el paràgraf que segueix és important doncs conté un resum elaborat, escrit intencionadament i amb calma, del seu pensament en aquells dies:

«Lo que creo ahora: Creo que no debería temer a la gente ni su opinión cuando pretendo hacer lo que considero justo.

Creo que no debo mentir; que debo ser bueno con las personas; que debo verme [193] tal como realmente soy, que he de sacrificar mi comodidad cuando resuena algo superior, que debo estar alegre de buen grado cuando me sea concedido, pero cuando no, que debo soportar con paciencia & firmeza la tristeza; que con las palabras “enfermedad» o «locura» no se despacha el estado que exige todo de mí, es decir, que soy tan responsable en ese estado como en cualquier otro, que pertenece a mi vida como cualquier otro y que merece completa atención por tanto. NO creo en una redención por la muerte de Cristo; o todavía no. Tampoco siento que esté en camino de creerlo, pero considero posible que algún día entienda algo de lo que ahora [194] no entiendo, de lo que ahora no me dice nada, & que entonces tendré una fe que ahora no tengo. — Creo que no debo ser supersticioso, es decir, que no debo practicar para mí mismo magia con palabras que leo, por ejemplo, es decir, que no debo ni puedo implicarme en un género de fe, en un género de irracionalidad. No debo contaminar mi razón. (La locura no contamina la razón, sin embargo. Aunque no sea su guardián.)

Creo que el ser humano puede dejar que su vida se dirija completamente en todos sus actos por inspiraciones, y tengo que creer ahora que eso es la vida suprema. Sé que podría vivir así si quisiera, si tuviera el valor para ello. Pero no lo tengo y he de esperar que eso no me [195] vaya a hacer infeliz hasta la muerte, es decir eternamente.

¡Quiera la aflicción, el sentimiento de miseria, mientras escribo esto purificarme de algún modo!»

A continuació hi ha un apunt interessantíssim sobre la impressió que ell té en aquell moment dels escrits de sant Pau:

«Una y otra vez vuelvo a leer siempre las cartas del apóstol Pablo & no las leo con gusto. Y no sé si la resistencia & aversión que siento hacia ellas no procede, al menos en parte, del lenguaje, o sea, del alemán, del germánico, de la traducción por tanto. No lo sé. Es como si no fuera sólo la doctrina la que me repele por su peso, grandeza, por su gravedad, sino también (de algún modo) la personalidad del adoctrinante.*” Me parece como si, apañe de todo eso, en la doctrina algo me resultara extraño & por tanto repelente. Cuando dice, por ej.: «¡Eso está lejos!», hay algo en el simple modo de razonar que me resulta desagradable. [196] Pero es posible que esto se hubiera eliminado completamente si yo hubiera entendido mejor el espíritu de la cana. Considero posible, sin embargo, que esa doctrina no carezca de importancia.»

Si seguim l'asterisc (*) de l'editor i anem a llegir l'anotació del final del llibre, ens trobem amb una altra cita de Wittgenstein que val la pena copiar aquí:

«La fuente que mana tranquila & clara [transparente] de los Evangelios parece levantar espuma en las cartas de San Pablo. O eso me parece a mí. Quizá sea sólo mi propia impureza la que ve aquí la turbiedad; pues ¿por qué esa impureza no podría enturbiar lo claro? Pero a mí me parece ver aquí pasión humana, algo así como orgullo o ira, lo que no cuadra con la humildad de los Evangelios. Como si aquí se acentuara la propia persona & precisamente como acto religioso, cosa que resulta ajena al Evangelio. Me gustaría preguntar -& ojalá no sea una blasfemia-: “¿Qué le habría dicho Cristo a San Pablo?” Pero podría contestarse con razón: ¿A ti qué te importa eso? ¡Mira a ver si tú te haces más honesto! Tal como eres no puedes entender siquiera qué sea aquí la verdad.

En los Evangelios -así me parece- todo es más sencillo, más humilde, más simple. Allí hay chozas; - en San Pablo, una iglesia. Allí todos los seres humanos son iguales & Dios mismo es un ser humano; en San Pablo ya hay algo como una jerarquía, dignidades & cargos. - Eso me dice casi mi SENTIDO DEL OLFATO.» (Aforismos, 74, ss. >)

Al principi de l'anotació diu “una vegada i una altra torno a llegir sempre les cartes de l'apòstol Pau...” Se'ns acut, però, que a molts dels que hem fet l'experiència de llegir-les “una i altra vegada”, hem passat per aquesta experiència: la primera impressió que dóna la lectura de les cartes sobre la personalitat de l'autor és la de que és una

persona, en certa manera, força “arrogant” (“jo ja he corregut la meva cursa i ara mereixo el premi..”, “a mi, què m’han de dir..”, “feu les coses així i aixà..”, “ai quan jo vingui..!”), però quan has arribat de veritat a entendre quines van ser les seves lluites i els seus fracassos, quan de veritat comprens -una mica- quina era la seva vida i la profunditat de les seves paraules, vas canviant d’idea. Diríem que aquí, Wittgenstein, quan diu “una i altra vegada torno a llegir sempre”, s’està referint a aquells dies de Skjolden, no pas als de tota la seva vida.

Mentrestant, sembla que segueixen els dies d’incertesa:

«Gracias a Dios que hoy me [198] siento más tranquilo & mejor. Aunque siempre que me siento mejor la vanidad está muy cerca de mí.

Me digo a menudo ahora en momentos inciertos: «No hay nadie aquí.» y miro en torno. ¡Pero ojalá que esto no se convierta en mí en algo vulgar!

Creo que debo decirme: «¡No seas servil en tu religión!» O ¡intenta no serlo! Puesto que eso está en el camino de la superstición.»

Recollim aquí el que podria ser una expressió nítida dels seus moments “escèptics”:

«Uno se arrodilla & mira hacia arriba & junta las manos & habla, & dice que habla con Dios; se dice que Dios ve todo lo que hago; se dice que Dios me habla en mi corazón; se habla de los ojos, de la mano, de la boca de Dios, pero no de otras partes [203] del cuerpo: ¡Aprende de ahí la gramática de la palabra «Dios»! [He leído en alguna parte que Lutero habría escrito que la teología es la «gramática de la palabra de Dios», de la Sagrada Escritura.]

Respeto por la locura - eso es propiamente todo lo que digo»

El dia 24 de febrer, sembla que hi ha un retorn a la “normalitat” després del punt d’inflexió del dia 8. Han passat una mica més de dues setmanes:

«El puro tiene una dureza que es difícil de soportar. Por eso se aceptan más fácilmente las amonestaciones de un Dostojevski que las de un Kierkegaard. El primero aprieta todavía cuando el segundo ya ahoga.

Si no estás dispuesto a sacrificar tu trabajo a algo todavía más alto no tendrá [205] bendición alguna. Porque la altura la adquiere si lo colocas en la altitud verdadera respecto del ideal.

Por eso la vanidad destruye el valor del trabajo.

(...)

Parece que poco a poco vuelvo a recibir fuerza para trabajar.»

Les paraules que assenyalaven el punt d’inflexió, ara les torna a repetir, però amb un afegitó que és com un abaixar el cap, o un riure’s una mica de sí mateix:

«"No hay nadie aquí", –pero también solo puedo volverme loco.»

Justament en la línia de sobre havia escrit una d’aquelles pregàries curtes. La primera des de feia 16 dies:

«¡¡Dios lo remedie!!»

Segueixen algunes anotacions de les que, algunes, no “cantarien” gens si fossin citades, per exemple, al Catecisme de l’Església Catòlica, tal com allí són citats els pares de l’Església (i això no vol dir de cap manera que Wittgenstein es manifestés a sí mateix com a catòlic, que no ho va fer). Una:

«Y si crees en una providencia: es decir, si crees que nada de lo que sucede sucede sino por la voluntad de Dios, tienes que creer también que esta máxima grandeza de que viniera al mundo un ser humano que es Dios ha sucedido por voluntad de Dios. ¿No ha de tener entonces ese hecho "importancia decisiva" para ti? Quiero decir: ¿No ha de tener esto consecuencias para tu vida, obligarte a algo? Quiero decir: ¿No has de entablar relaciones éticas con él? Porque si tienes obligaciones, por ej., por tener un padre & una madre & porque, por ej., no has venido al mundo sin ellos. ¿No tienes, pues, [216] obligaciones también por & frente a aquel hecho?

Pero ¿siento tales obligaciones? Mi fe es demasiado débil.

Me refiero a mi fe en la providencia, a mi sentimiento: «Todo sucede por voluntad de Dios». Y esto no es una opinión - tampoco una convicción, sino una actitud frente a las cosas & a los acontecimientos. ¡Ojalá no me vuelva frívolo!»

Una altra:

«Creo entender que el estado de espíritu que produce la fe puede hacer bienaventurado al ser humano. Pues cuando el ser humano cree, cree de todo corazón que el perfecto se ha entregado, ha sacrificado su vida por él, que con ello -desde el principio- le ha reconciliado con Dios, de modo que tú ahora no tienes más que seguir viviendo siendo digno de ese sacrificio, - entonces eso tiene que ennoblecerlo, que elevarlo, por decirlo así, a la nobleza. Entiendo -diría- que esto es un movimiento del alma hacia la bienaventuranza. [220]

Eso quiere decir -creo-: «¡Creed que ahora estáis reconciliados, & no pequéis "más en adelante"!» - Pero también está claro que esa fe es un don. Y, creo, la condición para ella es darnos cuenta de que hacemos todo lo posible & ver que ello no nos conduce a nada, que por mucho que nos afanemos seguimos irreconciliados. Entonces llega la reconciliación como es debido.»

Una de molt especial, preciosa, referida a la seva mare:

Hoy tuve este pensamiento: Cuando en su momento redacté mi confesión pensé un par de veces también en mi mamá & pensé que podría en algún sentido redimirla postumamente por mi confesión; que también a ella le preocupaba en algún sentido una confesión así & que no la hizo durante su vida, pues permaneció reservada. Y me pareció que mi confesión hablaba ahora, por fin, también en su nombre; & que de algún modo podía identificarse postumamente con ella. (Fue como si yo hubiera pagado una deuda que ya le abrumaba a ella & como si su espíritu pudiera decirme: «Gracias a Dios que la has liquidado ahora».) - Hoy reflexioné al aire libre sobre el sentido de la doctrina de la muerte redentora & pensé: Podría la redención sacrificial consistir en que él hizo lo que todos nosotros queremos pero no podemos. En la fe, sin embargo, uno se identifica con él, es decir, se salda la deuda en forma de humilde reconocimiento; hay que hacerse, pues, completamente humilde ya que uno no puede hacerse bueno.

Que és convenient relacionar-la amb la seva anotació que l'editor, tant encertadament, ha deixat al final del llibre:

«Si he de hablar de mi madre desde mi propio punto de vista, los rasgos que me aparecen más sobresalientes de su carácter son su olvido de sí misma, su gran sentimiento del deber, su modestia, que la hacía casi desaparecer, su capacidad de con-pasión y su gran talento musical. [...] La música era ciertamente también el lazo de unión más hermoso entre ella y sus hijos, más tarde también sus nietos. [...] Pero yo veía o sentía claramente que mi madre hacía estrictamente lo que consideraba justo y bueno, y que al hacerlo nunca tenía presente sus propios deseos, que no parecía tener siquiera. [...] Nunca se cuidaba, era muy dura consigo misma y ocultaba cualquier dolor, sobre todo delante de su esposo y de su madre. [...]» (familienerinnerungen, 90-92.)

Aquí és on, per si encara en teníem dubtes, Ludwig Wittgenstein es fa estimar. El què diu de la seva mare, podia no haver-ho dit, però ho va dir i s'agraeix que ho fes: Ludwig "redimeix" la seva mare, i és la seva mare qui ens el redimeix a nosaltres.

I encara una altra anotació, preciosa també. Aquesta, fins i tot podríem trobar-la, no ja al Catecisme, sinó al Llibre de Cohelet («Tot té el seu moment, sota el cel hi ha un temps per a cada cosa. Hi ha un temps d'infantar i un temps de morir, un temps de plantar i un temps de collir... etc.» Coh 3, 1-2...):

«Tengo tanta claridad como tengo; quiero decir: mi religión tiene tanta claridad como tiene. No es que yo me haya aclarado ayer menos & hoy ya nada. Pues si ayer hubiera podido considerar así las cosas, las hubiera considerado así ciertamente.

Uno se sorprende de que una época no creyera en brujas & otra posterior sí & de que esto & cosas parecidas sucedan & vuelvan a suceder, etc.; pero no necesitas más que ver lo que te sucede a ti mismo para no sorprenderte más. - Un día puedes rezar pero otro quizá no, & uno tienes que rezar & otro no.»

No és, insistim, una postura religiosa i proud, ni menys encara una postura "catòlica". Però és "el seu tema", i els que de veritat el coneixien, els seus amics, aquells a qui va dedicar les seves últimes paraules, les que ens recordava en Joan ("digui'ls que la meva vida ha estat meravellosa"), ho sabien de sobres; per això van tenir la "gosadia" d'anar a veure'l amb un sacerdot amic, el pare Conrad, que, inconscient ja Wittgenstein, va recitar les pregàries i li va administrar la unció dels malalts. Poc abans de morir havia deixat escrit, referint-se a la vida en el "més enllà":

«Potser Déu em digui: "Et jutjo a partir de les teves paraules. Les teves pròpies accions t'han fet estremir de disgust quan has vist que altres les feien"»

ANNEX

1.- Wittgenstein, en les anotacions de l'any 1937, reflecteix uns estat interior de pregària, que el porta a escriure aquestes "exclamacions", que ens ha semblat interessant de recollir aquí, totes juntes:

Vulgui Déu tenir misericòrdia de mí [157]

Permet-me, Déu meu, ser pietós però no exaltat ! [159]

No em deixis que em faci enrere davant de cap conclusió, però tampoc que em converteixi necessàriament en supersticiós !! [173]

Déu, permet-me arribar a una relació amb tu en la que pugui estar satisfet del meu treball [173]

Conserva el meu enteniment pur i sense taca ! [174]

Déu hi posi remei !! [205]

Ajuda e il·lumina ! i que no em sobrevingui cap foscor ! [223]

Tan sols Déu sigui lloat ! [235]

2.- Hem deixat fora dels comentaris totes les anotacions que fan referència a la sortida del sol. Havíem pensat fer un PowerPoint on es veuria la foto de la cabana en la primera diapositiva. El les següents hi haurien uns dibuixos senzills on es veuria la cabana amb la posició del sol corresponent, i la anotació del diari on l'explica, que aniria apareixent a sota, amb lletres. De música de fons, la cançó de Bob Dylan "every grain of sand". El títol podria ser aquest:

El sol (una metàfora de Déu ?) i Wittgenstein, a la cabana

4.3 El sol ara arriba molt a prop de casa meva i em trobo més alegre ! Immerescudament em sento bé.

8.3 Tinc molta nostàlgia de veure el sol des de casa meva i faig càlculs diàriament de quants dies faltaran encara. Crec que no podré veure'l abans de 10 dies i potser no abans de 2 setmanes, encara que m'he dit a mí mateix que ja el veuré d'aquí a 4 dies. Però ¿viuré encara dues setmanes??

14.3 Crec que avui lluirà el sol per la meva finestra. Estic decebut altra vegada.

17.3 Per culpa dels núvols és impossible veure si el sol ja surt per sobre de la muntanya o encara no, i estic gairebé malalt de nostàlgia per veure'l d'una vegada. (M'agradaria discutir amb Déu.)

18.3 El sol hauria de ser ara per sobre de la muntanya, però no es veu per culpa del mal temps. Que vulguis discutir amb Déu significa que tens un fals concepte de Déu, que estàs en una superstició.

18.3 Avui he vist el sol des de la meva finestra en l'instant en el que començava a aparèixer per darrera de la muntanya, a l'est. Gràcies a Déu. Encara que crec, per vergonya meva, que aquesta paraula no m'ha sortit suficientment del cor. Doncs és veritat que em vaig posar realment content en albirar el sol, però la meva alegria va ser massa poc profunda, massa jovial, no autènticament religiosa. Ah, tant de bo fos més profund !

19.3 Aproximadament 20 min. després de les 12 ara ja apareix la vora del sol per sobre de la muntanya. Es mou tot al llarg del perfil de la muntanya de manera que tan sols es veu en part, la meitat o menys, potser més. Durant uns pocs instants, tan sols, es va poder veure gairebé sencer. I això vol dir que va ser ahir, si no avui, la primera vegada que va superar l'horitzó. A la 1 ja s'havia amagat. I torna encara una altra vegada justament abans de la posta.

22.3 Avui surt aquí el sol a les 12 i ja apareix complet. Aquest matí d'hora els arbres estaven molt carregats de neu, ara es fon en tots. (...) Abans de la posta es pot veure altra vegada el sol durant 10 minuts aproximadament. No hi ha ningú aquí: però aquí sí que hi ha un sol magnífic. I una mala persona.

23.3 Sóc un captaire que a vegades reconeix 'reluctantly' que no és un rei. Avui va aparèixer el sol per sobre de la muntanya des de tres quarts de 12 fins a un quart de 2, després un moment cap allà tres quarts de 4 i abans de què es pongui torna a entrar aquí. ¡ Ajuda e il·lumina ! (...) ¡ Ajuda e il·lumina ! i que no em sobrevingui cap foscor !

24.3 Demano, i ja ho tinc com vull tenir-ho: a saber, meitat cel, meitat infern ! El sol desapareix a dos quarts de 2 aproximadament però després va recorrent la carena de la muntanya de manera que es percep l'extrem de la vora del sol durant molt de temps encara. És magnífic ! Així que pròpiament no desapareix.

27.3 Ara el sol puja fins el cim poc després de les 11 i avui està resplendent. M'és difícil no mirar-lo directament una vegada i una altra, és a dir, m'agradaria mirar-lo fixament una vegada i una altra encara que sé que és dolent per als ulls.

30.3 A partir d'avui m'arriba el sol aquí dins des de dos quarts d'11 fins a dos quarts de 6 ininterrompudament, i fa un temps magnífic. Havia esperat que la meva capacitat de treball es recuperaria quan veiés el sol, però no ha estat així.